PLAN BADAŃ NARODOWEGO INSTYTUTU SAMORZĄDU TERYTORIALNEGO NA ROK 2026

Projekty nowe

1. Zróżnicowanie gmin obwarzankowych

Projekt dotyczy zróżnicowania tzw. „gmin obwarzankowych" oraz ich relacji z otaczającymi je miastami. W debacie publicznej jednostki te często postrzegane są jako struktury dysfunkcyjne, wymagające automatycznego łączenia z miastami centralnymi. Projekt podważa takie uproszczone podejście, wskazując, że gminy obwarzankowe nie tworzą jednolitej grupy, a ich relacje z ośrodkami miejskimi mają zróżnicowany charakter.

Celem badania jest określenie, w jakim stopniu gminy obwarzankowe różnią się między sobą pod względem gospodarczym, instytucjonalnym, funkcjonalnym i społecznym oraz jak wypadają na tle innych gmin podmiejskich. Projekt opiera się przede wszystkim na analizach ilościowych (obejmujących m.in. przepływy pracy, uczniów i migracje mieszkańców), które posłużą do stworzenia syntetycznego wskaźnika zależności funkcjonalnej od miasta centralnego. Analizy zostaną uzupełnione o dane dotyczące zamożności, preferencji politycznych oraz innych cech strukturalnych, a także studia przypadków wybranych gmin.

Efektem projektu będzie opracowanie typologii gmin obwarzankowych oraz identyfikacja różnych modeli relacji miasto–zaplecze.

2. Monitoring planów ogólnych gmin:

Projekt monitoruje wdrażanie planów ogólnych gmin (POG) – kluczowego elementu reformy planowania przestrzennego z 2023 r. – które od 1 lipca 2026 r. zastąpią studia uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego. Mimo zbliżającego się terminu na ich uchwalenie wiele gmin pozostaje na wczesnym etapie prac, a część już uchwalonych planów ogólnych została unieważniona przez wojewodów, co wskazuje na występowanie trudności z wdrażaniem reformy.

Celem badania jest analiza czasowego i przestrzennego zróżnicowania zaawansowania procedury, identyfikacja czynników wpływających na skuteczność wdrożenia reformy oraz wskazanie głównych przyczyn unieważniania uchwał. Wykorzystane zostaną metody statystyczne, przestrzenne oraz dane m.in. z BIP gmin, Banku Danych Lokalnych GUS i Geoportalu Krajowego.

W wyniku badań ma powstać ogólnopolska baza przebiegu procedury planistycznej POG w gminach oraz raport pokazujący zróżnicowanie procesu, jego uwarunkowania i główne źródła nieprawidłowości.

3. Dwukadencyjność organów wykonawczych:

Projekt analizuje dwukadencyjność organów wykonawczych w samorządach z perspektywy prawnej i społecznej, porządkując argumenty „za" i „przeciw" oraz badając jej postrzeganie przez opinię publiczną. Istotnym elementem jest także próba zrozumienia, jakie cele ma realizować ograniczenie kadencji i w jakim stopniu mechanizm ten odpowiada na realne potrzeby samorządów i obywateli.

Część prawna obejmuje przegląd literatury, stanowisk ekspertów i instytucji międzynarodowych oraz analizę tezy obecnej w debacie publicznej o oczywistej niekonstytucyjności tego rozwiązania. Ponadto przyglądamy się przykładom funkcjonowania regulacji dotyczących ograniczenia liczby kadencji organów wykonawczych w samorządzie we Włoszech i Portugalii. Część społeczna opiera się na analizie istniejących badań oraz przeprowadzeniu sondażu, który pozwoli ocenić postawy Polaków wobec limitu kadencji i jego wpływu na funkcjonowanie gmin, a także porównać je z danymi z sondażu CBOS z 2017 r.

Efektem będzie syntetyczna analiza uwarunkowań i skutków regulacji dotyczących dwukadencyjności oraz diagnoza aktualnych nastrojów społecznych, stanowiąc podstawę dalszej debaty o kierunkach zmian w prawie samorządowym.

4. Tarcza samorządów (Ochrona ludności):

Projekt analizuje wykorzystanie środków przez JST w ramach Programu Ochrony Ludności i Obrony Cywilnej na 2025 r., zwłaszcza w zakresie obszarów priorytetowych (budowa i remonty obiektów zbiorowej ochrony; tworzenie i uzupełnianie zapasów magazynowych OLiOC; przeprowadzenie szkoleń z zakresu ochrony ludności i obrony cywilnej.

Projekt obejmie ocenę skali, struktury i przeznaczenia wydatków oraz tempo kontraktacji środków (2025–I poł. 2026), które jest silnie zróżnicowane między poszczególnymi JST. Zweryfikowana zostanie także hipoteza, czy doświadczenie w zarządzaniu kryzysowym wpływa na skuteczność absorpcji środków.

5. Nadzór wojewodów nad samorządem:

Projekt analizuje praktykę nadzorczą wojewodów wobec JST oraz orzecznictwo sądów administracyjnych, odchodząc od ujęć

sektorowych na rzecz kompleksowej oceny modelu nadzoru.

Badanie obejmuje rozstrzygnięcia nadzorcze wojewodów z 2025 r. oraz wyroki wojewódzkich sądów administracyjnych w sprawach dotyczących skarg samorządów. Celem jest określenie częstotliwości i zakresu rozstrzygnięć nadzorczych, skali ich zaskarżania do sądów, skuteczności nadzoru wojewodów oraz identyfikacja kategorii spraw najbardziej problematycznych z punktu widzenia stosowania prawa. Wykorzystane zostaną dane z BIP, CBOSA i NSA.

Badanie zakończone zostanie raportem podsumowującym praktykę nadzorczą w skali kraju, wskazując kluczowe problemy i tworząc podstawy dla rekomendacji dla administracji rządowej w zakresie ewentualnych zmian systemowych.

6. Obcokrajowcy w rozwoju lokalnym:

Celem projektu jest analiza zróżnicowania obecności cudzoziemców na rynkach pracy w skali powiatów oraz ich wpływ na lokalny rozwój gospodarczy. Analiza obejmie m.in. bezrobocie, wynagrodzenia, liczbę ofert pracy, strukturę przedsiębiorstw, co pozwoli precyzyjniej określić warunki sprzyjające zatrudnianiu migrantów.

Badanie oceni wpływ udziału obcokrajowców na zatrudnienie, dochody przedsiębiorstw i gospodarstw domowych, inwestycje w firmach, produkcję przemysłową i zagrożenie ubóstwem. Zweryfikowana zostanie hipoteza równoczesnego wzrostu liczby pracujących i bezrobotnych w wybranych regionach. Zastosowane zostaną przestrzenne modele ekonometryczne i metoda *propensity score matching*.

Efektem będzie lepsze zrozumienie uwarunkowań integracji migrantów oraz rekomendacje dla polityki rynku pracy i rozwoju lokalnego.

7. Współpraca JST z grupami społecznymi:

Projekt analizuje współpracę finansową JST z organizacjami pozarządowymi w latach 2020–2025, ze szczególnym uwzględnieniem skali, struktury oraz form finansowania. Analiza pozwoli na określenie zróżnicowań między gminami oraz identyfikacja czynników różnicujących poziom współpracy (m.in. typ i wielkość gminy, położenie geograficzne, budżet, liczba i gęstość NGO na terenie gminy). Badanie bazuje na danych budżetowych JST i sprawozdaniach GUS (w zakresie gospodarki społecznej). Dodatkowo zweryfikujemy, czy w strategiach rozwoju JST uwzględnione zostały zagadnienia związane ze współpracą z organizacjami pozarządowymi, a także czy w gminie wyznaczona była osoba lub komórka organizacyjna zajmującą się współpracą z organizacjami pozarządowymi

Powyższe działanie ma skutkować przedstawieniem diagnozy zróżnicowania współpracy oraz czynników wpływających na jej zakres.

Projekty kontynuowane

1. Skutki depopulacji na terenach wiejskich:

Projekt, który realizowany jest we współpracy z Uniwersytetem Warszawskim, koncentruje się na analizie wyzwań, jakie depopulacja stwarza dla administracji publicznej, demokracji lokalnej oraz dostępu do usług publicznych. Istotnym celem jest także identyfikacja i ocena praktyk samorządów, podejmowanych w odpowiedzi na proces wyludniania się.

Projekt zakłada kontynuację rozpoczętych w 2025 roku analiz ilościowych (dotyczących m.in. reorganizacji sieci szkolnej) i realizację jakościowych studiów przypadku w wybranych gminach o zróżnicowanej dynamice i uwarunkowaniach depopulacyjnych (obejmujących wywiady z przedstawicielami władz lokalnych, mieszkańcami oraz liderami instytucji i organizacji społecznych).

Efektem projektu będzie diagnoza skutków depopulacji oraz rekomendacje wspierające gminy w adaptacji do zmian demograficznych.

2. Badanie pracowników administracji (SAM-SON):

Obejmuje analizę wyników sondażu przeprowadzonego w 2025 r. wśród 11 266 pracowników administracji samorządowej w gminach, powiatach i województwach (ok. 5% ogółu zatrudnionych).

W 2026 r. projekt koncentruje się na opracowaniu wyników i przygotowaniu raportów obejmujących takie tematy jak: wielkość urzędów, wartości samorządu, postawy urzędników wobec partycypacji społecznej, ścieżki kariery pracowników administracji, postrzegane i preferowane style przywództwa, , satysfakcja z pracy, procesy decyzyjne w gminie, zjawiska niepożądane i postawy urzędników wobec zmian klimatu.

Analizy pozwolą na pogłębioną diagnozę funkcjonowania administracji samorządowej, jej kultury organizacyjnej i mechanizmów działania**.**